

DE ZIEL IN EER HERSTELLEN?

Ann Van Sevenant

Rico Sneller, *Perspectives on Synchronicity, Inspiration and the Soul*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2021, 365 p., ISBN 9781527566323.

Rico Sneller, *Persoonlijkheid. Propedeuse van de karakterkunde*, Antwerpen, Gompel&Svacina, 2021, 100 p., ISBN 9789463712927.

In de jaren negentig van de vorige eeuw vonden een aantal denkers elkaar in wat toen *Réseau Derrida* heette. Franstalige en Nederlandstalige filosofen kwamen regelmatig samen rond een thema uit het werk van Jacques Derrida. Rico Sneller was één van hen en zo leerde ik hem kennen, vooral als auteur van het boek *Het Woord is schrift geworden. Derrida en de negatieve theologie* (Kampen, Kok Agora, 1998). Van Derrida had hij toen reeds twee teksten vertaald en hij stond me bekend als polyglot. Niet zo verbazend is het dat Sneller naast de Europese moderne talen, ook klassiek Grieks en Latijn leest, maar hij kent ook Hebreeuws en Arabisch. Enerzijds kan veeltaligheid bijdragen tot nauwkeuriger lezen en schrijven, anderzijds verhoogt dit de complexiteit van de interpretatie. Dat kan een reden zijn om je als jonge student te werpen op iemand als Derrida, geboren in Algiers, uitgeweken naar Frankrijk, met een carrière in de Verenigde Staten, en vertaald in vele werelddalen. Het is niet uitgesloten dat het schrijven in een vreemde taal de omzetting vergemakkelijkt van gedachten die in de moedertaal moeilijk blijken. De veeltaligheid legt iets bloot dat bijna aan de taligheid ontsnapt. Dat geldt eveneens voor deze Nederlandstalige bespreking van Snellers boek in het Engels en van zijn vertaling uit het Duits.

Rico Sneller is geboren in Bennekom (1967) in een gezin van twee kinderen. Na de middelbare studies volgen vijf jaar theologie aan de Universiteit Utrecht (1985-1990), gevolgd door twee jaar filosofie opleiding aan de Sorbonne (Paris V), met een masterverhandeling over Rousseau en het deïsme. In 1992 huwt hij en vanaf 1993 verschijnen de eerste vertalingen van het Frans naar het Nederlands van teksten van Derrida. In 1998 promoveert Sneller aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht met een proefschrift dat als voormeld boek wordt uitgegeven. Het jaar 1999 is het jaar van de boekrecensies en vanaf 2000 verschijnen academische publicaties over theologische en filosofische onderwerpen. Naast de talrijke wetenschappelijke artikelen legt Sneller zich ook toe op populariserende teksten en op lezingen voor het grote publiek.

Om een idee te krijgen van wat deze Nederlandse filosoof bezighoudt, is het

niet onbelangrijk te weten dat Sneller eerst een vrij gebruikelijke academische loopbaan doorliep. Meestal bestaat die uit een reeks onderwijsopdrachten, gevolgd door een assistentschap en een vaste benoeming. Zo was Sneller assistent Ethiek aan de Universiteit te Leiden (2000-2014) en vervolgens universitair docent Filosofie tot 2018. Minder gewoon zijn de bijna maandelijks voordrachten, de artikelen in tijdschriften – populariserend en wetenschappelijk –, de lange reeks boeken, vaak in samenwerking met collega's. Sinds hij de universiteit verliet, is Sneller aanwezig op verschillende platformen in binnen- en buitenland. Hij is vice-president van *Alternative Perspectives and Global Concerns* en geeft online seminars en webinars, in zijn verwoede pogingen om van het wereldwijde web een heuse communautiteit te maken die meer is dan alleen maar een netwerk.

In de inleiding van *Perspectives on Synchronicity, Inspiration and the Soul* neemt Sneller duidelijk stelling in het debat lichaam/ziel (p. xi). Hij verdedigt een “uitgesproken anti-materialistische” positie en kiest expliciet voor spiritualisme, evenwel geen “naïef spiritualisme” zoals hij zegt, zonder filosofische en reflectieve diepte (p. xiii). In de theologie verwijst spiritualisme in de eerste plaats naar het direct contact tussen de persoonlijke ziel en God, zonder enige tussenkomst, terwijl de filosofie eerder houdt aan de centrale functie van het denken (in tegenstelling tot het materialisme) en spiritualisme vereenzelvt met ontologisch idealisme. Sneller verklaart dat het hem niet mag ontbreken aan “intellectuele wapens”, nodig om het reducerend materialisme tegen te gaan. Deze behoefte om zich discursief in te dekken is begrijpelijk en zal bovendien ook dienen om het fenomeen van synchroniciteit niet te laten reduceren tot een subjectieve ervaring. De uitdrukkelijke keuze voor spiritualisme, tegen de empirie in, moet de stevige garantie bieden voor het overstijgen van subjectiviteit en voor de onderbouw van sociale of globale gebeurtenissen. Tevens is het zijn bedoeling om de psyche of de ziel te verdedigen in een breed gedragen opvatting van het bewustzijn. In alle publicaties van de laatste jaren vallen drie kernwoorden op: *consciousness, spirituality, synchronicity*. Ze worden alle gedragen door de uitgesproken verdediging van het spiritualisme.

Omdat de ziel volgens Sneller in grote mate in de westerse filosofie verloren is gegaan, meent hij dat we haar plaats kunnen opeisen, zoals andere denkers hem dat voordeden. De talloze denkers waarop hij zich beroept lijden niet aan de kortzichtigheid van de empirische wetenschappen of van de stromingen in de westerse wijsbegeerte (cartesiaanse traditie, hegeliaans idealisme, empirisch scepticisme). Bijzonder in het in eer herstellen van de zielkunde – reeds bekend ten tijde van de oude Grieken – is de bewustwording van het zicht van de cycloop, dat Sneller tal van filosofen aanwrijft. Wie eenogig is heeft te weinig voeling met wat aan de grijparmen van het rationele denken ontsnapt. De haptocentrische of grijpgrage houding is een kritiek die ook Derrida uitte in zijn deconstructie van de filosofie.

Sneller schrijft een belangrijke rol toe aan wat buiten het rationele, lineaire,

causaliteitsdenken valt. Hij zoekt niet de rechtmatigheid op van het zogenaamde irrationele, zoals het geval was bij existentiedenkers als Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger of Sartre, want dat zou weinig vernieuwing brengen. Wat Sneller beoogt is het in eer herstellen van ons zielsmatig vermogen op basis van denkers die vergeten zijn en die de ‘paradigmashift’ teweegbrachten (xiii) van het empirische wetenschappelijk denkkader naar effectieve spirituele noden, waartoe hij ook de inspiratie en de extase rekent.

Omdat spiritualistische invullingen van de menselijke natuur volgens Sneller haaks staan op wetenschappelijke wereldbeelden is het nodig om een uitgesproken spirituele, metafysische, zelfs ontologische dimensie toe te kennen aan wat hij ervaringen van synchroniciteit noemt. Deze dieptebelevissen vallen onder de categorie van een specifiek bewustzijn dat Sneller met Jung als volgt kenmerkt. Synchroniciteit verwijst naar een acausale serie van samenvallende gebeurtenissen. Wanneer twee gebeurtenissen tegelijkertijd optreden kan een zinvol verband worden ingesteld door personen die daarvoor receptief zijn, die hun bewustzijnspotentieel verrijken (192). Ze staan open voor wat bij sceptici overkomt als niet meer dan subjectieve gewaarwordingen en interpretaties. Sneller beklemtoont dat ervaringen van synchroniciteit de aandacht verleggen van de gebruikelijke dualismen van geest en lichaam, ziel en natuur, naar de overeenkomst van gebeurtenissen tussen de binnen- en de buitenwereld. Deze kunnen zich zowel op individueel als op sociaal of globaal vlak voordoen (191). Als voorbeeld van dat laatste geeft hij de simultane opkomst van agricultuur op verschillende plaatsen met een temporele overeenkomst (zaaien in de lente, oogsten in de herfst), maar ook de vaststelling van breuklijnen in de geschiedenis met het ontstaan van leraars of profeten, met het ontstaan van nieuwe denkpatronen (234).

Wie uit de gevangenis van individuele fixaties (interne, externe) weet te breken en het bewustzijn weet te verruimen, zal de weg naar de ziel vinden en zich niet langer beperken tot wat het zelf, de innerlijke ervaring, vertelt. Als voorbeeld daarvan is er de persoonlijke inspiratie, die niet te verwarren is met de geconcentreerde zelfervaring. Voor Sneller is het zelf “of het veronderstelde subject van de inspiratie” te verstaan als ‘ziel’, en zelfs als een “met tussenpozen toegankelijke zelfheid” (89). Belangrijk is eerst het overstijgen van de angst. Angst bestaat uit de interne botsing van zelfovergave en zelfbescherming (91). Een inspiratieel ogenblik is een gelegenheid om angst in de ogen te kijken en tijd-ruimtelijke blokkages te doorbreken. De blootstelling aan het absoluut onbepaalbare, aan wat ondoorgrondelijk en abyssaal is, zal niet plaatsvinden als de angst overheerst (105). Sneller gewaagt van de impliciete ervaring van een tekort of een gemis, die evenwel niet bewezen kunnen worden (106), maar het gaat hem eigenlijk om de interruptie van de reguliere tijdsorde en de acausaliteit van inspiratiemomenten, die te kennen geven dat er zoiets als transcendente ervaringen bestaan (90).

De notie ziel impliceert dat de inspiratie onbewust plaatsvindt en af en toe

uitbarst in bewuste episodes (165). De levensdrift – Sneller verkiest *drift* boven *drive* – behoort daar ook toe. Gewoonlijk beschrijven we ons leven als een autobiografische opsomming (geboorte, school, samenwonen, ziekte, pensioen). Maar is er ook zoiets als de levensdrift en de “bron die deze drift kracht geeft en het leven evenredig voedt en versterkt” (166). In plaats van te vragen waar ons leven naartoe gaat (waartoe leven we?), zet Sneller een stap terug en begeeft hij zich op het pad van de niet-temporele finaliteit. Zich een bepaald doel voor ogen stellen, iets willen bereiken, is de ogen sluiten voor de fatale aantrekking van de magnetische levenspool (167). Zo probeert Sneller finaliteit te verbinden met niet-temporaliteit en los te komen van een chronologisch doel. Hij omschrijft dit als het openstaan voor een zekere helderziendheid van de ziel (174). De onbewuste aantrekking tot het existentieel, magnetisch punt van geen terugkeer is een subliminale krachtbron. Ze motiveert de levensweg en geeft levenskracht, maar versterkt vooral de determinatie om door te gaan (166). Kortweg, buiten de mentale keuzes en beslissingen is er de metafysische vrijheid, die volgens Sneller niet bewust, maar onbewust in ons leeft (167). Er is geen transcendente wil, want er is de onbewuste innerlijke extase die de transcendente keuze, of beter de transcendente drift voedt (168).

Het tweede hier besproken boek is Snellers ingekorte vertaling van Ludwig Klages *Grundlagen der Charakterkunde*. In het voorwoord van *Persoonlijkheid. Propedeuse van de karakterkunde* vinden we uitleg over de relaties tussen geest en ziel, het begrip persoonlijkheid en over persoonlijkheidstypen. Sneller stelt met Klages dat “het onderscheid lichaam-geest berust op de geest” (15) en dat de geest tegengesteld is aan de ziel. Het zijn geen equivalenten, want “de geest oordeelt, grijpt of begrijpt” (10). De geest “is de grondslag van de drift tot zelfbehoud”, terwijl de ziel “bestaat in een drang tot zelfovergave aan het leven” (p.14). Het zielenleven of het beleven van de ziel is volgens Klages niet zuiver geestelijk, maar te omschrijven als een doorbraak van de ziel in het geestesbewustzijn. Het ideale persoonlijkheidstype “bestaat erin dat de ziel de geest (het Ik, de identiteit) omvormt naar eigen beeld” (23). In plaats van zich “gewonnen te geven aan het illusioire Ik dat de geest hem voorspiegelt”(24) is “de grondbeweging van de ziel juist gericht op overgave”(20). Omdat de geest probeert de ziel in te palmen en om te vormen naar eigen beeld, kan de ziel hetzelfde doen bij de geest.

“De innigheid van de samenhang tussen ziel en lichaam is daarbij evenwel verschillend al naargelang de verscheidene gevoelens”, stelt Klages (50). En hij voegt eraan toe dat veranderende gevoelens “gepaard gaan met een veranderende lichaamsstemming”. Klages bespreekt fenomenen als ‘opwelling’, de sterkte van de ‘aandriften’, de ‘stemmingen’ (hoofdstuk 3) en doet beroep op de figuur van de ellips met drie brandpunten van de levende cel: Ik, Lijf, Ziel (76). Tussen de lijfs-pool en de ziels-pool is er een permanente uitruil van krachten die de levende cel samenhouden. Door de overmacht van de boodschappers van de ene of de tegengestelde pool spreken we zo van overwegend zintuiglijke gevoelens, tegenover de overwegend zielsmatige gevoelens. In het ene geval wekken

zintuiglijke wellust en zielsmatige verrukking lust op, maar in het andere geval kunnen deze wellust en verrukking juist onlust opwekken, alnaargelang het karakter van iemand. Klages verwijst naar de “typische verstandsmens, de typische asceet, de typische plichtsfanaat” (77). Zich van lust of onlust proberen af te sluiten is voor Klages duidelijk geen ondubbelzinnige opgave.

Voor Klages komt het er uiteindelijk op aan de bevrijding van de ziel op drie fronten te realiseren, concludeert Sneller (24). Bij een excessieve geestelijke zelfovergave trekt de geest de ziel uit haar voegen en loert het gevaar van een egocentrisch construct. Terwijl er in de persoonlijke zelfovergave minder gevaar is voor de passieve overgave en de elementaire levensgevoelens en driften er een vooraanstaande rol spelen. In de derde behoefte aan zintuiglijke overgave meent Sneller dat er volgens Klages een gevaar ligt in mateloosheid of teugelloosheid. Opvallend weinig laat hij zich over de drie fronten uit, en stelt summier dat hij de tweede vorm van zelfovergave verkiest, omdat er een vermogen tot onderscheiden in vervat zit, een vermogen om fixaties te doorbreken.

De ziel in eer herstellen komt me voor als Snellers levenswerk. Als thema is het goed gekozen, hoewel het een keerzijde inhoudt, namelijk de geringe interesse voor lichamelijke, zogenaamde niet-metafysische verschijnselen. Wat mij persoonlijk opvalt in zijn oeuvre is de quasi-afwezigheid van het lichaam, zowel van lichamelijke als van lijfelijke. Toegegeven, de aandacht voor fysiognomie, acausaliteit en extase laten ons niet toe te spreken van desinteresse voor lichamelijke, maar de levenskracht die hem duidelijk bewoont blijft hij opvatten als iets metafysisch. De keuze voor anti-materialisme, zo is gebleken doorheen de geschiedenis, is geslaagd in het kader van de overstijging van het dualistisch denken, maar niet met betrekking tot de zelfdestructieve maakbaarheid van de mens. Ze kan ook slagen binnen het veld van de wijsbegeerte en zorgen voor meer interesse voor fenomenen als synchroniciteit, en toch is een bedenking geboden. Ik kan me vergissen, maar mensen die spiritueel heel innemend zijn, slagen erin om alles te vergeestelijken, zelfs de doodservaring. Een laatste verduidelijking daarover is nodig, zeker als de onvoorbereide lezer struikelt over een uitspraak in het boek over synchroniciteit.

Het besluit draagt als titel: “De dood is goed”. Deze concluderende uitspraak volgt op wat in hoofdstuk vier heet: “Death as Enhanced Sublimality”. Hier komt het Engels goed van pas want ‘enhanced’ kan zowel ‘verhoogd’, ‘verheven’, alsook ‘verbrede’ subliminaliteit betekenen. Subliminaal verwijst naar wat onbewust of onderbewust in ons leeft, naar wat onder de radar blijft van perceptie of ervaring. Wanneer het bewustzijn ontsnapt aan de begrensdheid van tijd en ruimte, dan is de dood geen negatief principe, maar een vorm van tijdeloos worden (334). Het zelf wordt niet gewist, maar ‘enhanced’ - zullen we zeggen verhoogd of verheven (335)? Uiteraard verwacht niemand dat Sneller hier meer over kwijt kan, maar de doodsdrijf lijkt hier te worden getransformeerd in de dood die deuren opent, eerder dan dat ze een beëindiging is. Daarvan getuigen opvattingen over de dood als compressie en decompressie, als radicale alteriteit

(291), als een verhoogde onbewustheid die ons de drempel van bewustheid laat oversteken, zoals wanneer we in een geheugenflits iets herinneren (293). Dat de dood zou ingaan als het hart stopt met kloppen is voor Sneller te reducerend (266) en hij weigert te geloven dat daarmee de kous af is. Er is communicatie op een onbewust niveau, beweert hij (330). Er bestaat zoiets als een onbewuste bewustheid, en misschien hebben de meeste mensen daar niet eens besef van (329). Ze lijden aan een monoculair zicht, een variante van de ééndimensionale mens (Marcuse) en weten niet wat het betekent om het leven te voleindigen, om compleet te worden (335).